

Shuning uchun u har bir bo'lajak o'qituvchilarning aniq maqsadlarini bilish, iloji boricha ularning sohadagi kognitiv, ijtimoiy ehtiyojlarini o'z vaqtida qondirilishi o'ta muhimdir.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, motivatsiya inson ehtiyojlari, qiziqishlari yig'indisidir. Insonni faol faoliyatga undaydi. Insonni harakatga keltiruvchi sabablar, ehtiyojlar majmuidir. Insonga tashqi ta'sirlar orqali ma'lum bir harakatlarni amalga oshirishga undovchi kuch, ma'lum natijalarga olib keladigan harakatlarni keltirib chiqaradi. Bu borada jahon psixolog olimlari o'z qarashlari, yondashishlari nuqtai-nazaridan o'z fikr va mulohazalarini keltirib o'tganlar. Motiv va motivatsiya jahon psixologiyasida ko'plab o'rganilgan va talqin qilingan. Motiv bu psixika orqali namoyon bo'luvchi determinatsiyadir. Motiv kishini faol faoliyatga undovchi kuch, sabab va ehtiyojlar majmuidir. Kasbiy faoliyatda ham insonni harakatga undovchi sabab va ehtiyojlar ham mavjuddir. Kasbiy faoliyatda motivatsiyaga undovchi sabablarning psixologik jihatlarini keltirib o'tdik. Inson yaxshi faoliyat ko'rsatishi uchun eng avvalo ruhiyati tetik, o'z kasbiga qiziqishi bo'lsagini uning ish faoliyatida samarali ishlar amalga oshiriladi va yuksak marralarni zabt etadi. Bu borada jamoada ham muhit yaxshi bo'lib, har tomonlama qo'llab quvvatlanib, moddiy tomondan rag'batlantirilsa bularning barchasi insonning kasbiy faoliyatidagi psixologik shart-sharoitlarni tashkil etadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Ғозиев Э.Ғ., "Психология методологияси" ўқув қўлланма. Т-2013,
2. Ғозиев Э.Ғ., Холмухамедов М., Иброҳимов Х. Психология методологияси – Т.: Ўз МУ, 2002.
3. Леонтьев. А.А "Психология общения" 1997 г.
4. Асеев. В.Г "Мотивация поведения и формирование личности". М. "Мысль" 2011 г.
5. Касбий психология Султонова Л.Б 2014 й
6. Ғозиев. Э.Ғ "Методологические проблемы в психологической науке" а. Чимкент. 2005 г.
7. "Талабалар ўқув мотивациясини белгилловчи ижтимоий психологик омиллар" мавзусидаги диссертация иши Кулдошева Гулбахор Давлятовна 2011 й
8. Uralovich T. F. Conducting classes on fine arts based on information and communication technologies //International Engineering Journal For Research & Development. – 2021. – Т. 6. – С. 3-3.
9. Toshpulatov F. U., Turopova R. B. Games that develop children's interest in the profession based on game technology //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 487-491.

## **ТАЛАБА ЁШЛАРДАГИ АТТРАКЦИЯ ҲИССИ ТАБИЙ ПСИХОЛОГИК ЖАРАЁН СИФАТИДА**

**Ахмедов Б.Т**

*ТерДПИ Психология кафедраси катта ўқитувчиси*

**Нарзуллаева Ф.Ф**

Инсоннинг ўспиринлик ва талабалик даврлари нафақат профессионал танлов ва касб эгаллаш учун макбўл давр, балки бу давр ёшларнинг ўзлигини англаш, ўз кадр-қимматини билиш ва бошқаларга нисбатан муносабатда бўлиш тажрибасини эгаллаш даври ҳамдир.

Ўспирин ўзининг ички рухий оламида изтироб, қарама-каршилиқ ва масъулият онларини бошидан кечирмасин, унинг эмоционал оламида, атроф-мухитдаги руй бераётган ходисаларнинг акс эттирилиши катта ўрин тутди. Айнан ўсмирлик даври бола қалбида ким биландир сирлашиш, кимнидир ўзига энг яқин киши сифатида тан олиш, уни рухиятида кечаётган барча ўзгаришлардан воқиф қилиш истаги ва эҳтиёжини уйғотади. Биринчи марта «дўстлик», «мухаббат», «севги» тушунчалари ҳам айнан шу даврда пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам етуклик ва кексалик давридаги кишилар ҳам ўсмирлик ва ўспиринлик йилларини энг бегубор, жозибали ва ёқимли сифатида хотирлайдилар.

Бу тараққиёт даври аттракция деб аталмиш хиссиётнинг пайдо бўлиши учун энг макбўл даврдир. Аттракция (лотинча *attrahere* — ёқтиртириш, ўзига жалб этиш) — бу бир инсоннинг бошқа бир инсонга ижобий муносабати асосида ёқиши ва ёқтириши, ўзаро мойилликни тушунтирувчи эмоционал хисдир. Бу бир одамда бошқа бир одамга нисбатан шаклланадиган ижтимоий установканинг бир кўриниши бўлиб, симпатия — ёқтиришдан тортиб, то сеvgи мухаббат каби чуқур эмоционал боғлиқлик ҳам шу хис асосида пайдо бўлади. Ижтимоий психологияда ушбу хиссиётнинг асл сабаблари ижтимоий мотивлар — шерикларнинг бевосита битта макон ва замонда эканликлари, уларнинг тез-тез учрашиб туришлари, учрашувлар тезлиги, суҳбатдошлар ўртасидаги масофа, хиссиётларнинг тарбияланганлиги каби омиллар таъсирида пайдо бўлиши ва унинг кечиш механизмлари ўрганилади.

Тадқиқотлар бу каби эмоционал муносабатлар айнан балоғат ёши арафасида ривожланишини исбот қилган. Шуниси аҳамиятлики, аттракциянинг намоён бўлиши, унинг кучи ва мазмуни ўсмир ва ўспирин — ёшнинг шахс сифатида ўзини идрок қилиши, ўз-ўзини хурмат қилиши ва ўзгаларга нисбатан муносабатларда тоқатлироқ бўлишига бевосита таъсир кўрсатар экан. Шунинг учун ҳам ана шу даврда ўсмир ва ўспирин атрофида у ёқтирган ва уни ёқтирадиган одамларнинг бўлиши жуда катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб, унинг акси бола рухий азобланишининг сабабларидан хисобланади.

Дўстлик, ўсмирлик ва ўспиринлик ёшида пайдо бўладиган барча муаммоларни ечиш ва у билан ўртоқлашиш учун болага дўст керак. Психолог тили билан айтганда, дўст — бу «алтер — Эго», яъни иккинчи «Мен» бўлиб, у

ўша пайтдаги «Мен»нинг бир қисми сифатида идрок қилинади. Бу шундай одамки, шахс у билан барча дарду — хасратларини муҳокама қилади, муаммоларини унинг олдига тўкиб солади. Дўстликнинг бошқа интим, эмоционал хиссиётлардан фарқи шуки, у одатда бир жинс вакиллари ўртасида бўлади ва дўстлар одатда 2 киши, айрим ҳолларда 3-4 киши бўлиши мумкин.

Дўстликнинг ҳам кўзлаган мақсадлари бўлади: у амалий, иш-фаолият билан боғлиқ, соф эмоционал (яъни, мулоқот эҳтиёжларини қондириш), рационал (интеллектуал муаммоларни ҳал қилишга асосланган), ахлоқий (ўзаро инсоний сифатларни такомиллаштиришга хизмат қилувчи) бўлиши мумкин. Дўстликнинг асосий шарти — ўзаро бир-бирини тушунишдир. Шу шарт бўлмаса, дўстлик ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Агар ана шундай тушуниш бўлса, дўстлар гап — сўзсиз ҳам қилиқлар, юз ифодаси, юриш-туришга қараб ҳам бир-бирларини тушуниб олаверадилар.

Икки жинс вакиллари ўртасида ҳам дўстлик бўлиши мумкин, фақат у кўпинча танишув билан севги-мухаббат ўртасидаги ораликни тўлдиришга хизмат қилади. Дўстларга хос бўлган сифатларга бир-бирини аяш, ғамхўрлик қилиш, ишонч, шахсий муаммоларга бефарқ бўлмаслик, қўллаб-қувватлаш, меҳр қабилар қиради. Уларнинг ардоқланиши дўстликнинг узоқ давом этиши ва иккала томон манфаатига мос ишларни амалга оширишга ундайди. Дўсти йўқ ўсмир ёки ўспирин ўзини жуда бахтсиз, ночор ҳисоблайди. Айниқса, агар дўсти хоинлик қилса, унинг кутишларига зид иш қилса, бу ҳолат жуда қаттиқ рухий изтиробларни келтириб чиқаради. Шунинг учун ҳам ҳар бир ёш ўз дўстини ҳафа қилиб қуймаслик, унинг кўнглига қараб иш қилишга ҳаракат қилади. Агар илк ўспиринликда дўстлик мазмунан анча юзаки, бевосита мулоқот мақсадлари асосида ташкил этилган бўлса, ёш ўтган сари у ҳаёт мазмуни ва юксак қадриятига айланиб боради.

Севги, агар дўстлик аттракция намоён бўлишининг биринчи кўриниши бўлса, севги қалблар яқинлашувининг муҳим аломатидир. *Севги* — бу нафақат хиссиёт, балки бошқаларни сева олиш қобилияти ҳамда севимли бўла олишдир. Шунинг учун ҳам ўсмирлар ва ўспиринлар учун бу хиссиётнинг борлиги жуда катта аҳамиятга эгадир. Айнан ўсмирлик ва илк ўспиринликдаги севги беғубор, тиниқ ва самимий бўлиб, ёш ўтган сари унинг мазмуни бойиб, бошқа қадриятлар ҳам ўрин эгаллай бошлайди. Тўғри, ўсмир билан ўспирин севгисида ҳам сифат фарқлари бор. Масалан, ўсмирлар бир-бирларига меҳр қуйишганда кўпроқ шерикларнинг ташқи қиёфалари, интеллектуал имкониятлари ва ижтимоий мавқеларига эътибор берадилар. Ҳақиқий севги ўспиринлик йилларинг охирларида пайдо бўлиб, унинг асосий мезони энди ташқи белги ва афзалликлар эмас, балки инсоний фазилатлар бўлиб хизмат қилади.

Севги — бу шундай туйғуки, у бир шахснинг иккинчи шахс устидан мутлоқ устунлиги ёки афзаллигини инкор этади. Бундай хиссиёт эса севги бўлмайди. Шунинг учун ҳам ўспиринлик ёшидаги йигит ва қизлар гуруҳда мулоқотда бўлишни ва бунда тенг ҳуқуқли муносабатлар бўлишни хоҳлайдилар. Бу талаб севишганлар учун ҳам қонун қисобланади. Дўстликдан фарқли, бу ерда турли кўринишлар ёки турларни ажратиш мумкин эмас. Бу хиссиёт шундайки, у томонларни фақат ахлоқан ва маънавий жихатдан яқин бўлишни такозо этади. Севган юрак маънавий жихатдан яхши, улуғ ва ижтимоий жихатдан манфаатли ишларни қилишга қодир бўлади. Тўғри, кўпчилик ота-оналар ўқувчилик йилларида пайдо бўлган севги хиссидан биров чучийдилар, уни чеклашга, хаттоки, қизларга таъқиқлашни ҳам афзал кўрадилар. Лекин, айнан шу хиснинг борлиги ёшларни улуғворроқ, самимийроқ, ҳар нарсага қодир ва кучлироқ қилади. Севгида «иши юришмаганларнинг» эса бошқа соҳаларда ҳам иши юришмайди. Улар узларини тушкун, бахтсиз, омадсиз хисоблайдилар.

Олимлар севгининг ёшларда намоён бўлиши ва унинг психологик таҳлилини ўрганишган. Маълум бўлишича, севгининг дастлабки босқичи — ўзаро ёқтириб қолиш — симпатия бўлиб, бунда асосан севги объектининг ташқи жозибаси роль уйнайди. Масалан, ўзбек хонатласини чиройли қилиб тиктириб олган қизчанинг даврада пайдо бўлиши, табиий кўпгина йигитларнинг эътиборини беихтиёр ўзига тортади. Улардан кўпчилиги бирданига, бир вақтда айнан шу қизчани «ёқтириб» қолишади. Лекин, даврадаги қайси йигит унга ҳам маълум жихатлари билан ёқиб қолса, ўзаро симпатия шу икки шахс ўртасида руй беради. Вақтлар ўтиб, бу икки ёш бир неча марта учрашиб туришса, оддий ёқтириш севгига, жиддийроқ нарсага айланиши мумкин. Шу нарса маълумки, айнан шу қонуниятни билгани учун ҳам кўпчилик ўспиринлар биринчидан, давраларда бўлишни, қолаверса, бировларга ёқиш учун ташқи кўринишларига алоҳида эътибор беришга ҳаракат қиладилар. Ёқимтой бўлишга ҳаракат қилса-ю, бирортанинг эътиборини ўзига тортолмаган ўспирин эса бу ҳолатни жуда чуқур қайғу билан бошдан кечиради. Агар худди шундай нарса бир неча марта сурункалик такрорланса, ўша ёш давраларга ҳам бормай қуядиган, ўзи ҳақида ёмон фикрларга борадиган, фақат айрим ҳоллардагина ҳаммани ўзига «душман» билиб, хафа бўладиган бўлиб қолади.

Экспериментал изланишларнинг кўрсатишича, севишганлик ўспирин ёшларнинг шахс сифатларига бевосита таъсир кўрсатиб, унинг хатти-ҳаракатларида намоён бўлади. Масалан, севишганлар бошқалардан фарқли, икки марта зиёд ўзаро гаплашишар, гаплари сира адо бўлмас экан. Бундан

ташқари, бундайлар саккиз марта ортиқ бир-бирларининг кўзларига қараб вақт ўтказишаркан.

Яна шу нарса аниқланганки, севги билан боғлиқ хиссиётлар ҳар бир жинс вакилида ўзига хос хусусиятларга эга экан. Масалан, ўспирин ёшлар қизларга нисбатан романтизмга берилувчан, тезгинада яхши кўриб қоладиган бўлишаркан. Уларнинг тасаввуридаги севги анча романтик, идеал кўринишга эга бўлади. Қизлар эса йигитларга нисбатан секинроқ севиб қолишади, лекин севгини унутиш, ундан воз кечиш уларда осонроқ кечаркан. Агар йигитлар бир куришдаёқ ёқтириб қолган кизни севиб ҳам қолиши эҳтимол юқори бўлса (экспериментларда севги билан симпатиянинг корреляцион боғлиқлиги кучли), қизларда бундай боғлиқлик анча паст экан, яъни ҳамма ёқтирганларини ҳам севмас экан, умуман симпатиянинг пайдо бўлиши ҳам биров қийин экан.

Бундан ташқари, ўспиринлик йилларидаги севги ва мухаббат ҳисси нафақат қарама-қарши жинс вакилига қаратилган бўлади, балки айнан шу даврда ота-онанинг қадрланиши ва уларга нисбатан севги-мухаббат, яқинлар — ака-ука, опа-сингил, хаётда ибрат бўладиган кишиларни яхши кўриш, ватанни севиш каби олий ҳислар ҳам тарбияланади. Шунинг учун ҳам ҳақиқий юксак мухаббат сохиблари бўлмиш ёшларни тарбиялаш — жамиятда инсоний муносабатларни барқарорлаштириш, одамлар ўртасида самимий муносабатлар ўрнатиш ва маънавиятни юксалтиришга хизмат қилади.

Таълимнинг барча босқичида маънавий тарбиянинг ажралмас бўлаги сифатида ана шундай самимий муносабатларни тарбиялаш, тарғиб этиш, керак бўлса, ёшларга ана шундай севги ва садоқат ҳақидаги қадриятларимизни сингдиришимиз керак. Севги ва мухаббат ҳислари кенг маънода — Ватанга, юртга, она халқимизга, борлиққа, касбга ва яқин кишиларга қаратилган бўлиши керак. Юксак хис-туйғуларнинг энг олийси Ватан туйғуси бўлиб, у туйғу инсон боласининг илк ёшлик давриданок онгига ва қалбига сингиб боради. Зеро, Ватан ҳисси шу Ватаннинг эгаси бўлмиш халқни билишдан, унинг қадрига етишдан, нималарга қодир бўлганини тан олишдан, буюклигини эътироф этишдан бошланади. Ватан ва халқ эгизак тушунча бўлиб, бирини хис қилиш учун иккинчисини билиш керак. Ватан ҳисси — бу халқни севмоқ, ҳурмат қилмоқ, қадрига етмоқ ва эътироф этмоқликдир. Ўзбекистонликлар учун шу юрт, шу тупроқни севиш, унинг қадрига етиш — буюк неъмат ва шу билан бирга, юксак масъулият ҳамдир.

## **PROFESSIONAL TA'LIM PEDAGOGHLARINING KASBIY KOMPETENTLIGINING PSIXOLOGIK JIHATLARI .**